

MAGYAR SZÓ-GLOSSZÁK

(A LAP EGYIK SZÁMÁNAK HELYESÍRÁSI ÉS
NYELVHELYESSÉGI ELEMZÉSE)

Á G O S T O N M I H Á L Y

Az írott szó ma is szuggesztívabb hatású, mint a beszéd: hamarabb kiváltja a spontán tiszteletet. Követendő nyelvi mintának érezzük akkor is, ha nem tudatosan gondolunk rá, s akkor is, ha éppen nyelviileg nem kifogástalan. Az újság(író) tehát akkor is anyanyelvre tanítja az olvasók ezreit, ha politikáról, termelésről vagy sportról beszél. Azaz nyelviileg hat rá — jól vagy rosszul.

Az írásmódról általában nem tudunk eleget. Nemcsak azt nem tudjuk némely esetben, hogy hogyan kell valamit leírni anyanyelvünkön, hanem azt sem, hogy a mondanivaló ereje és igazsága függ legtöbbször a megfelelő írásmód megtalálásától. S az írásmód a nyelvezetnek fontos része, de rendszerint oda nem értett része: a szöveggé fogalmazott mondanivaló írásbeli tolmácsolója. A leírni való szöveg azonban már megfogalmazásában is ott hordozza a tervezett mondanivaló nyelvi bekódolásának sikerét vagy kudarcát. Más szóval: már a nyelvhelyességi vétségek is sorra gátolhatják a valódi (tervezett) közlemény továbbadását és megértését.

Összegezve pedig: a nyelvezetbeli fogyatékoságok (tehát a helyesírásiak is) tartalmi eltéréseket, megmásításokat eredményezhetnek.

A napilap a legnagyobb nyilvánossághoz szól, ezért a lapnak nem magánügye a nyelvezete, mely hat az olvasóra nemcsak az olvasás pillanatában (azzal, hogy jól vagy rosszul tolmácsolja a közleményt), hanem hat rá jó vagy rossz nyelvmesterként is. Nyelvi fogyatékoságait tehát az olvasó tudatában is korrigálni kell. Ha törődünk az újság nyelvezetével, ápoljuk, megvilágítjuk, hibáit gyomláljuk, akkor nem elég csak a lap munkatársaihoz szólnunk, hanem az olvasók százaihoz is, akiknek a nyelvkészsége bizonyos mértékben együtt alakult a lap nyelvezetével az elmúlt években, évtizedekben.

Azt hiszem, sokunk véleményét tolmácsolom azt állítva, hogy a jugoszláviai írott magyar nyelv társadalmilag legjelesebb hordozója és

művelője a *Magyar Szó*. Olvasottsága révén a közoktatási intézmények mellett a legáltalánosabb nyelvi hatást válthatja ki, és ki is váltja érenyeivel is, fogyatékoságaival is. Színvonalas, kiforrott nyelvezetű, igényességet tükröző napilapról van szó; elismerést érdemel, de szerepénél fogva kivételezett figyelmet is.

Napilapunk egyetlen számát (az 1984. július 12-eit) nyelvi szempontból átnéztem a nyáron, és a következőkben erről szeretnék beszámolni. Csütörtöki nap volt éppen, ezért a hozzászatolt mellékletet, a *Föld Népet* is elemeztem. Nem válogatást végeztem a markánsabb jelenségekből, hanem mindent kijelöltem, amit egyetlen elolvasásra észrevettem. Így az észrevételek fajsúlya igen különböző lett. Élvezetes volt a munka, mert sok igen jó megoldást találtam, kirívó hibát pedig alig. (Ahhoz képest, hogy napilapról van szó, mely mindig gyorsan készül.) Utólag is úgy érzem: szeretettel, gonddal és megértéssel nyúltam a szövegekhez.

Főleg helyesírási megfigyelést végeztem (eredetileg csak ez volt a szándékom), de aztán a felszínen észlelt nyelvhelyességi igazítandókat is ki-céduláztam. A 312 cédulán 533 észrevétel van (a jelentéktelennel együtt!): 471 negatív és 62 pozitív észrevétel. Ezeket 59 témába soroltam. A negatív észrevételek között 262 helyesírási és 209 nyelvhelyességi (de szűkebb értelemben vett nyelvhelyességi vétségéből csak 83-at találtam).

A melléklet terjedelme kb. feleakkora, mint a napilapé. Annak ellenére, hogy a melléklet megírására és szerkesztésére aránylag több idő áll rendelkezésre (de nyilván nem a lektoroknak), a nyelvhelyességi cédulák a terjedelemnek megfelelő arányban oszlanak meg mégis. A helyesírási cédulák már azt mutatják, hogy a melléklet szövegei jobban előkészítve kerültek nyomdába.

A fentiekből logikusan következik, hogy egyrészt a véletlenszerű, egyszeri jelenségek is szerepelnek a földolgozásban, másrészt igen komoly s egyébként nemritkán tapasztalható jelenségek taglalására ezúttal nem kerülhet sor, mivel ezek nem szerepelnek ebben a számban. Pl. már azóta is láttam (igaz, elvéve) ilyen írásmódot: „*crnagorai*”, „*fruška gorai*” (helyesen: *Crna Gora-i v. montenegrói*, ill. *Fruška gora-i*); továbbá: „*az a két hiba miatt*” (helyesen: *a miatt a két hiba miatt*); stb.

Mirő jó az egyetlen szám teljes elemzése mégis? A válasz majd bizonyára az anyag földolgozásában lesz benne, de annyit máris mondhatunk, hogy többféle haszna lehet. Az észrevételek ugyan nem gyakoriságuknál fogva szerepelnek munkámban, hanem mert egyáltalán abból az egy számból valók; tehát nem önmagukban érdekesek, hanem típusukban. Ha mégis gyakori jelenségről van szó, arra az előfordulás száma úgyis felhívja a figyelmünket. És természetesen ez alkalom arra, hogy számos, ténylegesen létező (és terjesztett) hibáról elbeszélgessünk. Az észrevételek, azaz a hibatípusok száma végül is lehetővé teszi a valóság egy napjait töredékének megközelítő érzékeltetését írott anyanyelvünk életében. És persze

azt is a tényekből érzékeljük, hogy mi fordult elő igen kevésszer, és milyen (írás)hibatípusra nem bukkantam egyszer sem az átnézett számban.

Előre kell még bocsátanom, hogy a helyesírási elemzés alapjául az MTA Szabályzatának tizedik (tehát jelenleg még érvényben levő) kiadása szolgált. A nyelvhelyességi észrevételek általában felszíni grammatikai természetűek, de egyetlen kérdésben ezen túltentem a stílus területére: jegyeztem a *föl* igeikötő *fel* változatát is olyan szöveggörnyezetben, ahol túl sok volt az *e* vagy *ë* hangot jelölő *e* betű, s így fölöslegesen növelte az egyhangúságot a hátrányosan megválasztott *fel* igeikötő vagy a *felett*, *fenn*, *fent* ezek helyett: *föl*, *fölkött*, *fönn*, *fönt*.

Végül most megemlítem a gyakoribb hibatípusokat, hogy valamenynyire élénk rajzolódjon az elkövetkező részletek témaköre, de valamenynyire az elemzett szám nyelvi arculata is.

A leggyakoribb íráshibát a tagmondathatáron álló *és* előtti vessző hiánya jelenti; ez a hiba 107-szer fordul elő az átnézett számban. Ez után következnek az egyéb vesszőhibák (18), majd a különféle megnyilvánulások jelöléséből származó vétségek (16), a pontosvessző fölcserélése más írással (16), a nem kifogástalanul leírt földrajzi nevek (15), az összetételi alakulatok írásmódjából eredő hibák (14) és a sajtóhibák (13). Az idegen betűk mellékjele is elmarad néha (8-szor), a fölkiáltójel is (7-szer), a kettőspont is (7-szer), azaz más írásjel áll a helyükön. A számjegyek toldalékolása hatszor hibás, az idegen neveké ötször, az idézőjel használata négy esetben téves, a beékelés írásmódja három esetben, a gondolatjel helyén más írásjel áll háromszor, és így tovább.

A nyelvhelyességi észrevételek közül már elkülönítettük a *föl*, *fönt* stb. helyett használt *fel*, *fent* stb. változat eseteit (126), melyek inkább a stílus témakörébe tartoznak, és inkább csak ajánlatról van szó, esztétikai igényről, nem pedig a közérthetőséget gátló nyelvi vétség bemutatásáról.

A szűkebb értelemben vett nyelvhelyességet sértő hibák így oszlanak meg: a névelőhasználatlalt kapcsolatosak (9), pongyolasági hibák (8), idegenszerűségi (7), zavaros fogalmazásból eredők (6), sajtóhibák (5). A birtokos jelző esztrajzával kapcsolatban négyszer találtam hibát, s ugyanennyiszor a kötőszókat használatával kapcsolatban. Van négy-négy hiba a rokonértelműséggel és az egyhangú fogalmazással kapcsolatban, három-három hiba pedig a rokonalakúságból, ill. a szórendből ered. A többiek mindössze két-két, illetve egy-egy esetben fordulnak elő.

Sajtóhiba nem sok van az átnézett anyagban: mindössze 13 helyesírási természetű és 5 egyéb. Íráshibák: *Stipančicot* (*Stipančićot*); *felhalamaz-zák* (*felhatalmazzák*); *kivöket* (*hivöket*); *Moša Pijade*, 28. (*Moša Pijade* 28.); *zöl-fehérek* (*zöld-fehérek*); *kápviseelője* (*képviseelője*); *bakérium* (*baktérium*); stb. Egyéb sajtóhibák: *nemhogy hogy* (*nemhogy*); *álláspont-járól* (*álláspontjától*); *megművelhesse földet* (*megművelhesse a földet*); *ha* (*noha*); stb.

Mielőtt a konkrét írásmódbeli és fogalmazási hibák taglalására áttér-

nék, leszögezhetjük, hogy több ilyen vagy hasonló elemzésre lenne szükség ahhoz, hogy a gyakori, tipikus vétségekről valóban mérvadóan szólhassunk. De azért is, mert az egyetlen számra korlátozott beszélgetés nagy megkötöttséget jelent: máris tudjuk, hogy sok lényeges dologról itt nem lehet szó. Remélem azonban, hogy az olvasó így is tények ismeretében gazdagodva tájékozódik írott nyelvünk állapotáról.

Ezt az elemzést semmiképpen sem szántam kritikának; arra szerintem nincs szükség, de egyetlen szám alapján nem is lehetne bírálatot mondani. Segítségnek szántam lektorok, újságírók és az olvasók számára.

HELYESÍRÁSI ÉSZREVÉTELEK

A jelenségeket nem gyakoriságuk rangsorában fogom ismertetni, hanem bizonyos rendszertani sort követve. Az észlelt hiba helyére is szándékozom utalni, természetesen minél rövidebben. Az utalást zárójelben végzem a példa után, mégpedig két-két adattal: a napilap (nl) vagy a heti melléklet (hm) rövidítésével és az oldalszámmal. A napilap is, a heti melléklet is tizenhat oldalas.

1.1. A helyesírási észrevételek ismertetését azzal a kellemes megállapítással kezdem, hogy hangtartam-jelölési hibák egyáltalán nem jellemzőek, még az olyan szavakban sem, amelyekben a vajdasági ejtészokás eltér a köznyelvi normáktól, mint pl. a *kívánságok* (nl 6) szóban. Mindössze két ilyen típusú hibát találtam, ezek is nyilván gépelési hibaként maradtak a kéziratban: *hizósértések* (hm 6); *szárrövidítésére* (hm 7) — helyesen: *hizósértések* (de: hizlal); *szárrövidítésére*.

1.2. A kezdőbetű típusának elvétele szintén csupán kétszer fordult elő, tehát ez sem jellemző. Az egyik: *Polgári iskola* (nl 14) — helyesen: *polgári iskola* (ugyanis nem egyedi neve az intézménynek); a másik: *silókukorica* (hm 11) — helyesen: *Silókukorica* (mert táblázatban levő rovarsort kezdő fölírat).

1.3. Előfordulnak márkanevek is az átnézett számban, de igazítanivalót mindössze két helyen találtam: *Az egyik Zmaj 161-es típusú kombájt* (nl 7) — helyesebb lenne: *Az egyik Zmaj—161-es típusú kombájt*; *a Cymbus—10* (hm 8) — helyesen: *a Cymbush—10*.

1.4. A földrajzi nevek írásmódjában már több helyen volna mit igazítani: helységnevek, utcanevek s egyéb névtípusok, ill. névszármaizékok szerepelnek tizenöttször, nem kifogástalanul. Vegyük sorra őket!

Kis-Belgrád (nl 9) — helyesen: *Kisbelgrád* (ugyanis mindig egybeírjuk a helységnevek magyar változatát, miként a magyar helységneveket); *Trešnjevacról* (nl 6) — helyesen: *Oromhegyesről*; *Farkaždinban* (nl 7) — h.: *Farkasdon*; *Majdán-Rábén* (nl 16) — h.: *Majdány-Rábén*; *žitištei* (hm 6) — h.: *begaszentgyörgyi*; *brehmeni* (nl 15) — h.: *bremeni* (vagy: *brémai*); stb.

Az utcanevek között elsőnek azt említtem meg, hogy a magyar helyesírás szabályai azt is előírják, hogy az idegen földrajzi neveket magyar szövegkörnyezetben is eredeti írásmódjukkal vesszük át, ha latin betűs írású nyelvből valók, s ha nem fordítjuk le őket. Tehát: *Trg 7. Julá 4.* (nl 14) — h.: *Trg 7. jula 4.* A többi kijelölt helyen magyar utcanév esedékes. A *Temerini utca* (nl 9) — így lenne egyértelműbb: *Temerin utca*, habár a magyaros inkább a „*Temerini út*” használatos, noha az a várostérkép szerint a *Temerin utca*nak csak a külső folytatása. Az *Újvidék, Resavska 3.* (nl 14) címzésben helyesebb lenne az utcanévet is lefordítani: *Újvidék, Resava utca 3. szám.* És végül emlékeztetni szeretnék arra, hogy a lakótelepek neve is a földrajzi nevek közé tartozik, tehát kötőjellel írjuk, s lehetőleg a magyaros írásmódnak megfelelően, vagy pedig utótagját sem fordítjuk magyarra: *a vidovdani településen* (nl 9) — h.: *a Vidovdan-lakótelepen*; s ugyanitt fordul elő még egyszer, de másképp: *a Vidovdani település* — h.: *a Vidovdan-lakótelep.*

Találtam egyéb típusú földrajzi nevet is, említeni valót. Ilyenek: *a vardári katonai körzet* (nl 12) — h.: *a vardari katonai körzet*; *amit csak Aranyvölgynek nevezünk* (hm 9) — h.: *amit csak Arany-völgynek nevezünk*; *A Nap kél* (nl 11) — h.: *a nap kel.*

A többi földrajzi név, akár magyar, akár idegen, szabályos írásmóddal szerepel a számban.

2. Az összetételek, ill. összetételi alakulatok írásmódjából származó hibaesetek igen változatosak. Összesen tizenötöt vettem észre az átnézett számban, tehát ez aránylag nem is sok, ha tekintetbe vesszük az esetek rendkívüli változatosságát. Ahány eset, annyiféle probléma.

A pártellenőrző szerv megállapította (nl 2.). — Az említett szerv nem a pártot ellenőrizte, hanem a pártnak az ellenőrző szervéről van szó. Ilyenkor az utótagként szereplő szókapcsolatot egybeírjuk, s a főnévi előtagot kötőjellel kapcsoljuk eléje: *párt-ellenőrzőszerv* (vö: *munkás-ellenőrzőbizottság, nem pedig: „munkásellenőrző bizottság”).*

A télen—nyáron (nl 6) összetételbe nem nagykötejelet teszünk, h.: *télen-nyáron.*

Mivel kötőszóként szerepel, a *nem csak* (nl 9) alakulatot egybe kellett volna írni: *nemcsak.* A *Nylon piac nekünk csak gondot okoz* (nl 9) — áll az egyik címben, de a cikkben már egybeírva szerepel. Helyesebb lett volna a címben is településrész nevéként fölfogva írni: *Nylonpiac.*

Valamennyire hasonló eset a következő is. A *naptömegnyi* (nl 13) összetétel előtagja itt csillagászati tulajdonnév, ezért a helyes írásmódja: *Nap-tömegnyi.* Néhány sorral följebb így áll: *Nap-tömegű,* és helyes is: mindkét alakulat melléknév, de tulajdonnévi előtagú (vö: *Tisza-parti*).

Az *RTV technika* (nl 14) sem szókapcsolat, hanem összetétel. Mivel betűszó az előtagja, kötőjellel kapcsoljuk az utótaghoz, mégpedig köznévként: *rtv-technika.*

Bonyolult eset az *alsó- és felsőrész készítés* (nl 14), de csak látszólag.

Az és utáni rész önmagában már összetétel: *felsőrészkészítés*; az *alsó-részkészítés* kapcsolásával tehát: *alsó- és felsőrészkészítés*. (Nem analóg eset: *adó-vevő készülék, fűz-nyár ligetek, béka-egér harc!*) Ez a példa itt kétszer is előfordul (hibásan).

Érdekes fogalmat akart jelenteni a *Kis nagy-világ* (nl 16) műsorcím, de így aligha tudnánk megérteni. A *nagyvilág* közismert összetétel (»a családi körön kívül eső élet«), s ennek egyszerűen eléje tesszük a melléknévi jelző: *kis nagyvilág*. (Ha a »világegyetem« jelentést akarnánk jelölni, arra is volna mód: *kis „nagy világ”*.)

Ugyancsak fölösleges a kötőjel a következő összetételben is: *nyersrost-tartalmú* (hm 6). Helyesen tehát: *nyersrosttartalmú*, mert mindössze öt szótagos az alakulat. És öt sorral lejjebb (helyesen) egybe is van írva ugyanez: *nyersrosttartalommal* (hm 6). De a következő sorban már ez áll: *kukoricacsó-tartalmú* (hm 6), s itt kell is a kötőjel, mert az összetétel több hat szótagosnál.

Azt hiszem, csak elírással jött létre a következő eset: *a P- és K- műtrágyák* (hm 12). Helyesen: *a P- és K-műtrágyák*.

Kétszer is előfordul azonos oldalon a *felfelétörök*, s egyszer a *felfelétörök* (hm 10). A probléma nem a többes jel variálásában van, mert — melléknévről lévén szó — jó a *török* is meg a *török* is, csak az előtagot külön kellett volna írni: *fölfelé török* (v. *fölfelé török*).

Az utolsó összetételi hiba téves szótagszámolásból eredhet: *felszerelés-beszerzésben* (nl 12). Ugyanis a két tagból keletkezett alárendelő összetételt egybeírjuk, akárhány szótagos is. Márpedig az említett példa két összetevőből áll, mivel az egy szótagos igekötőket (*fel, be*) nem számítjuk külön összetevő tagnak ilyenkor (lásd HTT² 223. lap 38—44. sor). Helyesen tehát: *fölszerelésbeszerzésben*. (Az már más kérdés, hogy átfogalmazással többnyire elkerülhetjük a túl hosszú összetételeket.)

Az egybe- és különírás szabályaival majd még foglalkozunk a megny nyiségekre vonatkozó észrevételeknél.

3. A toldalékolás és a mennyiségek jelölésében számos helyes megoldás rutinos alkalmazását tapasztaltam, de elvétve elemi fogyatékoságokat is, éppen ezért különösen fontosnak tartom kitérni ezekre a jelenségekre. Ezek nem bonyolult jelenségek, könnyen megbeszélhetjük az írásmód elvét.

3.1. A közsavak toldalékolásával kapcsolatban egyetlen hibát vettem észre: *az első mérkőzést Moszkvában játszuk* (nl 15). Helyesen: *játszszuk*, ugyanis a *játsz-* tőhöz úgy kapcsolódik a *-juk* személyrag, hogy kezdőhangja a tővéghanghoz hasonul, s ezt az *sz* megkettőzésével jelöljük. Kijelentő módban is, fölszóllító módban is.

3.2. A mozaikszó toldalékolása mindig kötőjellel történik, s ezt így is találjuk az újságban, pl. *NATO-beli* (nl 3). Csakhogy nem mindegy, hogy hogyan olvassuk el a mozaikszót vagy a rövidítést, mert csak a helyes olvasat segítségével találjuk meg a megfelelő toldalékot. A nyugat-

német pénzegység nevének (*deutsche Mark*) rövidítését (*DM*), így toldalékolta a cikkíró: *0,01 nyugatnémet DM-val vették számításba* (hm 6), ill. ugyanott lejjebb: *10 DM-val emelkedik*. Nyilvánvaló, hogy téves olvasathoz keresett toldalékot. Ha mozaikszónak tekintette a *DM*-et, akkor *DM-mel* lett volna az írásmód (olv.: déemmel); ha rövidítésnek vette, akkor meg *DM-ke* alakban kellett volna írnia (olv.: deutsche Markkal). Csak az utóbbi fölfogást és írásmódot tekinthetjük helyesnek (*DM-ke*), de pongyolább nyelvhasználatban a betűszói olvasat is (*DM-mel*) elfogadható lenne. A *DM-val* egyik esetben sem.

3.3. A keltezés írásmódja az átnézett számban kifogástalan — egy kivétellel! Ilyen helyes megoldásokat találunk: *július 1-jén* (nl 1); *június 16-ától július 1-jéig* (nl 3); *április 30-ai* (nl 3); *június 29-e óta* (nl 3); *július 1-jéig* (nl 8). Típusában igen ritka a hibás eset: *az 1977 novemberi helyzetéhez viszonyítva* (nl 3). Mivel nincs birtokos viszony az évszám és a hónapnév között, az évszám után pontot teszünk: *az 1977. novemberi helyzetéhez viszonyítva* (az évszám olvasata a pont ellenére is tőszámnévi, akárcsak a dátumokban általában).

3.4. Az időpont jelölése olyanformán történt, ahogyan plakátokon is láthatjuk elég sűrűn, bár nem kifogástalan: *18.15 órákor* (nl 15) és *19.30 órákor* lejjebb. Már fogalmazni sem így kellett volna, mert az *órákor* csak kerek órához illik: *18 órákor*, *19 órákor*; ebben az esetben pedig: *18 óra 15 perckor* és *19 óra 30 perckor*. Ha az óra és a perc számát összevonjuk, akkor csak a *-kor* ragot kapcsoljuk a végső számjegyhez kötőjellel: *18.15-kor* és *19.30-kor*. Az idézett esetben ez utóbbi volt a kívánatos. S ugyanígy: *negyed 7-kor* és *fél 8-kor* (nem pedig: *negyed 7 órákor* és *fél 8 órákor*).

3.5. A mennyiségek jelölésében három problémát találtam tizenhat esethez kapcsolódóan: 1. Mikor nem célszerű a tizedes tört írása? (Ha általában nem azt olvassuk, ami írva van.) 2. Mikor nem célszerű a nagyköötjel használata a számjegyek között? (Ha a számok nem határértéket jelölnek, hanem körülbelül-t, ill. vagylagosságot. És ha nem is összetételről van szó.) A második kérdéssel tehát két fő esetre keresünk választ.

3.5.1. Az első példacsoport jellemzője, hogy a tizedes törttel leírt számot vagy nem is tizedes számmal olvassuk le, vagy felemás tizedessel — mindenesetre nem az írás szerint. Pl. a *2,5 tonna* olvasata helyesen: *két egész öt tized tonna*, de a pongyola olvasatban vagy *két és fél tonna* jelentkezik, vagy *két egész öt tonna* (noha *öt tonná-ról* az írásban szó sincsen). Nyilvánvaló, hogy a célszerű írásmód a helyes olvasatot fogja sugallni, azaz akkor lesz célszerű az írásmód, ha megfelel a kívánt jó olvasatnak. A tizedes szám olvasatából ugyanis nem hagyhatjuk ki a *tized*-et, *század*-ot vagy *ezred*-et — illetve, ha ki akarjuk hagyni, akkor ne is írjuk így! A kívánt helyes olvasatot szem előtt tartva, vizsgáljuk meg az alábbi eseteket!

Ebben a példában: *meghaladja a 16,5 ezer tonnát* (nl 4), az öt tized ezer tonna kissé nehézkes, bár szabályos lenne, ha így olvasnánk. Ha viszont nem egészen ezt az olvasatot akartuk leírni, akkor helyesebb lett volna így fogalmaznunk és írni: *meghaladja a 16 és fél ezer tonnát*.

A főntihez hasonló okból változtatnunk kellene a következő példák megfogalmazásán és írásmódján is: *fényes nappal a 2,5 méteres kerítésen keresztül* (nl 6) — helyesen: *fényes nappal a két és fél méteres kerítésen keresztül*; *sikerül legalább 3,5 millió tonna búzát megvásárolni* (hm 1) — helyesen: ... *3 és fél millió tonna búzát*; *a szerből hektáronként 0,5 literre van szükség* (hm 8) — inkább így: *hektáronként fél literre van szükség*.

Nem minden tizedes tört átfogalmazandó; néha éppen úgy jó, ahogyan az újságba került, s néha csak némi egyszerűsítés kellene. Pl. *a hektáronkénti termés 0,30 tonnát tett ki*. Az olvasatra gondoljunk! A századtonna helyett egyszerűbb egység a *tizedtonna (0,3 tonnát)*, vagy — az olvasónak szánva az írást — még egyszerűbben: *3 mázsát*. Persze föltétlenül lehetségesek olyan esetek is, amikor a cikkírónak és az olvasónak egyaránt tudatos igénye, hogy tónnában gondolkodjanak, még ha tört számú tonnáról van is szó.

3.5.2. A nagyködtöjel nem mindig alkalmatlan a mennyiségek jelölésében, több pozitív példát találtam: *már most 27—29 dinárt kínálnak a búzáért* (hm 1), azaz sem többet, sem kevesebbet a két határértéken kívül. Ehhez hasonlóan pozitív példák még: *a mezőgazdaságilag művelhető földterület 40—50%-át takarmánytermesztésre kell fölhasználni* (hm 2); *8—15 g-ot adagol* (hm 6); *fürtje középhosszú, 5—8 bogyóból áll* (hm 10). Csakhogy ezek mellett számos olyan esetet találtam, melyekben szó sem lehet határértékről, tehát nagyködtöjel helyett is más írásjel kell. Ezek: *A betakarítást legjobb lenne 5—6 napon belül, legkésőbb 25-éig elvégezni* (nl 7) — helyesen: *5-6 napon belül*; *2—3 napon belül* (nl 7) — h.: *2-3 napon belül*; *3—4 nap múlva megkezdődik* (nl 8) — h.: *3-4 nap múlva*; *mindegyikből csak 4—5%-ot adjunk a keverékbe* (hm 4) — h.: *4-5%-ot*; *az állatok 1—2 óra alatt megtanulják* (hm 6) — h.: *1-2 óra alatt*; *ha majd 6—7 millió tonna búzánk terem* (hm 1) — h.: *6-7 millió tonna* (ami lehet 7 és fél millió is); *ahhoz legalább 3—4 fajtára van szükség* (hm 10) — h.: *3-4 fajtára*; *2—3 ízben* (hm 10) — h.: *2-3 ízben*; *egy-egy növényen 20—30 apró foltot veszünk észre* (hm 12) — h.: *20-30 apró foltot*.

3.5.3. A nagyködtöjel helyett néha ködtöjel sem felel meg: nem is összetételről van szó. Pl. *A vakcinát 10—20 és 50 adagos csomagolásban* (hm 6) — h.: *A vakcinát 10, 20 és 50 adagos csomagolásban*; *a nedvesgéttartalom 14—22 százalék között alakul* (nl 7) — h.: *14 és 22 százalék között*.

3.6. A számjegyek toldalékolásának előfeltétele, hogy határozottan ismerjük a szám (akár tört szám) helyes olvasatát, és ahhoz illeszkedjen

a toldalék. Őt ilyen észrevételem van az átnézett újságból, nem egytípusúak.

3.6.1. Az első típusban tizedes törteket találunk; ezek írásmódja helyes és szükséges, csak nem a helyes olvasatnak megfelelő toldalékot kapták: *47,02-vel* (nl 15) — helyesen: *47,02-dal* (mert a helyes olvasat: *negyvenhét egész két század*, s az egyetlen helyes olvasatot kizárnánk, ha a toldalék nem ehhez illeszkedne); *5,80-at ugrott* (nl 15) — helyesen: *5,80-ot* (... *nyolcvan századot*); *6,25-ös faktorial* (hm 5) — helyesen: *6,25-os faktorial* (... *huszonöt százados faktorial*).

3.6.2. A következő hiba kissé naiv elírásból ered: az ilyen írásmód semmilyen szemlélet szerint sem indokolt: *1:0-ás trnavai vezetésnél* (nl 15) — helyesen: *1:0-s*, ugyanis a hangzónyújtással *a*-ból keletkezett *á* még a számjeggyel jelölt szó tövébe tartozik (*nullá+s*).

3.6.3. *Kb. 40 féle természetes és 100 mesterséges változatuk van* (hm 4.). A *-féle* itt toldalék, tehát kötőjellel kapcsoljuk a számjeggyhez: *Kb. 40-féle természetes és 1000-féle mesterséges változatuk van*. A *-féle* mint toldalék ismétlődéskor nem hagyható el odaértéssel.

4. Az idegen közsavak és nevek írásmódjában nem sok hibát találtam, mindössze tizenhatet. Legtöbb mulasztás az idegen betűk mellékjeleinek elhagyásával történt, valamint kevésbé az idegen nevek toldalékolásának módjával.

4.1. Idegen közsavaink írásmódjában kétszer vettem észre igazítanivalót: *sexuális* (hm 7) — helyesen: *szexuális*; *Phoenicurus phenicurus* (hm 16) — h.: *Phoenicurus phoenicurus*.

4.2. Az idegen nevek eredeti írásmódjának átvételére mindössze egy észrevétel van: *Thyl Eulenspiegel* (nl 11) — h.: *Till Eulenspiegel*.

4.3. Az idegen betűk mellékjelei néha hiányoztak (nyolcszor). Megvolt a mellékjel ezekben: *perónista* (nl 2); *Valparáiso* (nl 2); *François* (nl 3). Nem volt meg ezekben: *Vina del Mar* (nl 2) — h.: *Viña del Mar*; *Joao Batista Figueiredo* (nl 3) — h.: *João Batista Figueiredo*; *Etienne Manach* (nl 3) — h.: *Étienne Manach*; *Belaunde Terry* (nl 2, kétszer) — h.: *Belaúnde Terry*, *Vasil Bilak* (nl 2) — h.: *Vasil Bil'ak*. A mellékjelek megtartása hozzátartozik az idegen írásmód hiteles átvételéhez, s mivel alkalmazásuknak nincsen nyomdatechnikai akadályai, az újság helyesírása e tekintetben lehetne következetesebb is. Akármilyen mellékjelről van szó. Gyakran azonban az igen közismert mellékjelek is elmaradnak, mint pl. a *Pérez de Cuéllar* névből, ahol csupán a magyar *é*-nek megfelelő betű a mellékjeles.

4.4. Az idegen nevek átírásának módját a legtöbb írásrendszerben külön szabályok határozzák meg. Ezért előfordulhat, hogy egy távolkeleti nevet a magyarban másként írunk át, mint a szerbhorvát nyelvben. Az átnézett számban *Kim Il Szung* (nl 3) az egyetlen ilyen példa, melynek a helyes magyar írásmódja: *Kim Ir Szen*.

4.5. Az idegen nevek toldalékolásába ismét többször csúszott hiba, de

nem közismert esetekről van szó. A sajtó szövegének gondozói néha félreértik az idegen nevek toldalékolásának módját: az egyszerű eseteket bonyolultabbnak vélik, s így is járnak el velük, míg a nehezebb eseteket simán megoldják, de tévesen. Az ilyen példák, mint *zaire-i* (nl 3), általában nem okoznak gondot. De ebben a számban ilyen megoldások is találhatóak: *Manach-sal* (nl 3) — h.: *Manachsalsal* (vagyis a név végén álló, mássalhangzót jelölő idegen betűcsoporthoz kötőjel nélkül kapcsoljuk a magyar toldalékot akkor is, ha ennek kezdő hangja hasonló a tövégi hanghoz); *Berkeleyben* (nl 15) — h.: *Berkeley-ben* (azaz most fordított a helyzet: a név végén álló, magánhangzót jelölő betűcsoporthoz kötőjellel kapcsoljuk a magyar toldalékot); *Lemman fajta* (hm 6) — h.: *Lemman-fajta*; *Hubert fajta* (hm 6) — h.: *Hubert-fajta*.

5. Az írásjelek körül tapasztaltam legtöbb problémát. A tagmondat-határon álló és elől többnyire elmaradt a vessző, de egyébként is problematikus a használata: gyakran hiányzik más esetekben is, de előfordul, hogy fölöslegesen van jelen. Utána következnek hibaszám szerint a pontosvessző használata: a helyén többnyire vessző áll, esetleg más írásjel. A kettőspont is többször elmaradt, azaz más írásjel pótolja tökéletlenül. Hiányzik néha a fölkiáltójel is a felszólító mondatok végéről. Az írásjelek, mégpedig a jól megválasztott írásjelek fontos eszközei a közlésnek. Ha elhagyjuk vagy fölcsereljük őket, a mondanivalót csonkán vagy hamisan tolmácsolja az írás. Főleg a mondat szerkezeti fölismerését nehezítjük meg.

5.1. Ponttal kapcsolatos hibát mindössze két ízben tapasztaltam.

Figyeljük meg, mennyire nyilvánvaló, hogy az első vessző helyén le kellett volna zárni a mondatot ponttal, s a folytatását új mondatként kezdeni: *A fosztogatás egyes résztvevőinek letartóztatásakor a biztonsági szolgálat eddig mintegy 400 kilogramm ezüstöt foglalt le 30 millió dinár értékben, a vizsgálat során a letartóztatottak bevallották, hogy mintegy három tonna ezüstöt loptak el* (nl 4).

A másik példa még érdekesebb, mert a szövegtagolás szűrkeségét nemcsak az okozza, hogy pont helyén áll az első vessző, hanem hogy a pontosvessző helyére is vessző került (ez a harmadik vessző), pedig így a mondat szerkezete homályosabb lett: főmondat + mellékmondat + későbbi főmondat mellékmondata + főmondat. A különböző főmondatokhoz tartozó mellékmondatok közé föltétlenül pontosvessző kellett volna. Figyeljük meg eredeti és kijavított alakjában!

Ilija Radaković már húsz éve dolgozik a kombinát karbantartó szolgálatában, most arra ügyel fel, hogy ne legyen meghibásodás a gépeken, ha pedig megtörténik, akkor azonnal megjavítja (nl 7).

Helyesen: *Ilija Radaković már húsz éve dolgozik a kombinát karbantartó szolgálatában. Most arra ügyel föl, hogy ne legyen meghibásodás a gépeken; ha pedig megtörténik, akkor azonnal megjavítja.*

5.2. A fölkiáltójel az átnézett számban hétszer maradt el, illetve váltotta föl pont.

Stabil alapokra a gazdaságot — ez áll címként az egyik cikk fölött. Észrevehettük, hogy tömörítés végett éppen a fölszólító állítmány van kihagyva, tehát ezzel is indokoltabb lett volna a fölszólítást fölkiáltójellel jelezni. De egyébként is: címek végére mindig ki kell tennünk a fölkiáltójelet, ha a cím mondatértékű, mégpedig fölszólító, fölkiáltó vagy óhajtó tartalmú. A helyes cím ez lett volna: *Stabil alapokra a gazdaságot!*

Íme, egy másik cím! *Minden nép maga döntsön sorsáról* (nl 2) — helyesen: *Minden nép maga döntsön sorsáról!* Harmadik cím: *Azt segítsük, aki valóban rászorul* (nl 9) — h.: *Azt segítsük, aki valóban rászorul!*

A cikkek belsejében is könnyen fölismerhetjük a fölszólító mondatot. Pl. *mindegyikből csak 4—5%-ot adjunk a keverékbe* (hm 4). — Helyesen: *mindegyikből csak 4-5%-ot adjunk a keverékbe!* A másik: *Galambokkal csak utóérlelt magvakat etessünk* (hm 4). — Helyesen: *Galambokkal csak utóérlelt magvakat etessünk!* A harmadik: *Lehetőleg ne végezzük túl korán, mert különben új hajtások indulnak* (hm 10). — Helyesen: *Lehetőleg ne végezzük túl korán, mert különben új hajtások indulnak!* Az utóbbi példában kijelentő módú tagmondatnál végződik ugyan a mondat, de ez mellékmondat, mely előtt fölszólító tartalmú főmondat áll, s ehhez kell igazodnunk a mondatzáró írásjel megválasztásában. Az utolsó ilyen példa tiltó mondat: *ezért a nyári tarlóporzást se mulasztuk el* (hm 13). — Helyesen: *ezért a nyári tarlóporzást se mulasztuk el!*

5.3. A kérdőjel mindössze egy mondat végéről hiányzik, ezt azonban érdemes megfigyelnünk, mert írásjelekkel egyéb javítást is végezhetünk a szöveg közlő értékén. *Az igazgatóságok vagy a felügyelőszolgálatokat irányító felelős dolgozók megtekintették-e az ezüsttartalékokat, tudták-e, hogy milyen körülmények között őrzik és tudják-e, milyen tartalékok vannak rıznes fémekből és más fémekből, amelyekre a Szövetségi Arutartalékok Igazgatóságának kell gondot viselnie* (nl 5). A mondatban rejll három írásjelhiba kijavításával könnyeddé tehetjük a szöveget: 1. Az első vessző helyére kérdőjelet teszünk, s új mondatot kezdünk utána. 2. Az *őrzik* állítmány után jelenleg nincsen írásjel: ide pontosvesszőt teszünk. 3. Az idézet végén pont áll, ennek helyére kérdőjelet teszünk. Így egy egyszerű kérdő mondatot kaptunk és egy többszörösen összetett kérdő mondatot. Íme!

Az igazgatóságok vagy a felügyelőszolgálatokat irányító felelős dolgozók megtekintették-e az ezüsttartalékokat? Tudták-e, hogy milyen körülmények között őrzik; és tudják-e, milyen tartalékok vannak színes fémekből és más fémekből, melyekre a Szövetségi Arutartalékok Igazgatóságának kell gondot viselnie?

5.4. Elérkeztünk a *Magyar Szó* leggyakoribb íráshibájának kérdéséhez:

a vesszőhibához. Ebben az egy számban összesen 125 vesszőhibát találtam, ebből is 107 esetben a tagmondathatáron álló és elől hiányzik a vessző. De nézzük előbb az egyéb vesszőhibákat!

5.4.1. Még az egyéb vesszőhibák 18 esete is sok, annak ellenére, hogy ilyen, pontosan írásjelezett értelmezős szerkezetet is találunk: *Ali Shukriu, a JKSZ KB Elnökségének elnöke, a pártbizottság nevében üdvözlő táviratot intézett Jumzsagijn Cedenbalhoz* (nl 3). Még szemléletesebb példája a csiszolt, logikus írásjelezésű mondatnak a következő, melyben a helyes vessző-, pontosvessző- és gondolatjel-használatot figyelhetjük meg. *Nem azért, mert munkásfaluba jöttem, mert a bogarasiak többsége délelőttönként munkahelyén tartózkodik; hanem, mert először Balog Borbála újságárrással találkoztam, aki — hiszen majdnem minden házba bejáratos — az átlagosnál többet tud a település napi eseményeiről* (nl 6).

Olyan esetet is találtam, mikor az alárendelő kötőszó elől is elmaradt a tagmondathatárt jelölő vessző, de talán sajtóhibaként került ez a lapba: *jelentette ki... a véderőminiszter aki jelenleg Moszkvában tartózkodik* (nl 3). Az *aki* elé vesszőt kellett volna tenni.

És fordítva: olyan helyre is került vessző, ahova nem kell írásjelet tenni: *... nagyszabású katonai támadásokkal igyekeznek a rezsimit tárgyalásokra kényszeríteni, még az USA elnökválasztása előtt* (nl 3).

Olyan gyakori a vesszőhiba, hogy némely mondatban egynél több is előfordul: *Várt rá egy vendéglőben sokáig majd záróra után kiállt az út mellé és ott didergett a meglehetősen hűvös éjszakában* (nl 4). A majd előtt is, az és előtt is tagmondathatár van: vesszőt kellett volna tenni mindkét helyre.

A legtöbb esetben a tagmondatokot összekapcsoló (és szétválasztó) kötőszó megléte ellenére is elmaradt a szükséges vessző: *A víkendház „definióját” építészeti szempontból nehéz megfogalmazni így mindenekelőtt a bizonyos épületek rendeltetéséből kellene kiindulni* (nl 5). Az *így* a következő tagmondat kötőszava, eléje vesszőt kellett volna tenni.

Ha a személynevet névelő nélküli, rá vonatkozó pusztá vagy jelzős foglalkozásnév követi, ez nem tekinthető értelmezőnek, tehát a személynév után nem kell vesszőt tenni: *... de Vlado Klemenčić, szövetségi pénzügyi titkár szerint...* (nl 5). Természetesen, a személynév után ilyenkor más írásjelet sem kell beiktatnunk. (Ha azonban a személynév után álló, foglalkozásnevet vagy tisztségnevet tartalmazó, névelőtlen jelzős szerkezet előtagja birtokos jelző, akkor a név után mégis kell vessző, mert a birtokszó a személynévnek értelmezője: *Szpirosz Kiprianu, Ciprus elnöke úgy nyilatkozott...*)

Akkor legnehezebb észrevenni a tagmondathatárt, amikor a következő tagmondatnak nincs bevezető kötőszava: *... a búza minősége rendkívül jó az átlaghozam meghaladja majd a 6 tonnát hektáronként* (nl 7). A *jó*-val véget ér az első tagmondat, utána vesszőt kellett volna tenni.

Ha viszont a mondatkezdő utalószó után beékeljük a mellékmondatot,

a beékelés végét is jelezniünk kell vesszővel: *Abhoz, hogy az új városi közigazgatási rendszer jól funkcionáljon ismernünk kell az előző hiányosságait is* (nl 9). A *funkcionáljon* állítmánnyal ér véget a beékelte mellékmondat, ez után kellett volna tenni vesszőt.

Hogyha a személynév után úgy következik a foglalkozásnév, hogy az egyúttal alaptagja birtokos jelzőnek, ezt a birtokos jelzős szerkezetet értelmezői alaptagú szerkezetnek tekintjük, és a személynévtől legtöbbször vesszővel választjuk el, néha pedig gondolatjellel: *Velimir Ledénac a helyi közösség titkára reméli...* (nl 9). A személynév után tehát vesszőt kellett volna tenni. Ha az értelmezői alaptagú szerkezet hosszabb, akkor utána is ajánlatos vesszőt tenni, mielőtt a mondatot folytatnánk.

Nem jellemző, de néha bizony a *hogy* kötőszó előtt is elmaradt a vessző: *Az újabb kérdésre hogy miért állította...* (nl 12).

Ha kötőszó után a beékelés miatt újabb kötőszó következik, közéjük nem kell vesszőt tennünk. Ezt a szabályt sérti a következő eset: *... már nem folynak percek. Mert, ha folynának...* (nl 15).

A *vagy* kötőszó elé is kell vesszőt (esetleg más írásjelet) tennünk, hogyha új tagmondatot vezet be: *a szermaradvány nem éri el a kritikus szintet vagy elbomlik* (hm 7).

Vesszőt nemcsak tagmondathatáron használunk, hanem pl. azonos mondatrészek között is. Ilyen helyről, két minősítő jelző közül, hiányzik a vessző: *Ezt a különösen magas dombos ágyást...* (hm 14). Tekintve, hogy a két jelző között mellérendelő viszony van. Másik ilyen eset: *Termése tojásdad alakú tüskés tok* (hm 15). Az *alakú* után kellett volna vesszőt tenni.

5.4.2. Talán többet kellett volna azokkal a vesszőhasználati esetekkel foglalkoznunk, melyek az *és* kötőszóval kapcsolatosak. Ugyanis az ilyen íráshibából van legtöbb: 107. Ha az *és* kötőszó tagmondathatáron áll, eléje föltétlenül kell tennünk vesszőt, ha más írásjel (pontosvessző, gondolatjel stb.) ezt nem pótolja. Mindössze húsz esetben találtam helyén az *és* előtti szükséges vesszőt a több mint száz hiányzóval szemben. Ilyen esetre gondolok: *hogy a két ország kormánya gyorsabban válthasson üzemetet, és elkerüljék az esetleges nézeteltéréseket* (nl 2).

Minthogy a tagmondathatáron álló *és* előtti vessző hiányzása az átnézett szám legelterjedtebb íráshibája, néhány esetét célszerű lesz bemutatnunk.

... hogy a gazdaság társultmunka-szervezetei minél sikeresebben alkalmazkodjanak a gazdasági stabilizáció követelményeihez és idejében felkészülhessenek a jövő évi sikeres gazdálkodásra (nl 1). Az *és* előtt hiányzik a vessző.

... a saját tartalékok feltáráásával kell leküzdeni a problémákat és feltételeket teremteni a további sikeres fejlődésre (nl 1). Itt is tagmondathatáron áll az *és*, tehát eléje vesszőt kellett volna tenni. (Harminc év óta így írja elő helyesírási szabályzatunk — nem új dologról van szó!)

... olajfinomítóink és cukorgyáraink stb. nincsenek kellőképpen kihasználva és nagy veszteséggel gazdálkodnak (nl 4). A második és kötőszó tagmondatatháron áll.

... már hosszabb ideje nagyon ügyesen és szervezeten hordták ki az ezüstöt a kombinátból és olyanoknak adták át, akik ... (nl 4). Szintén a második és elé kellett volna vesszőt tenni.

Zarko Babić átkutatta a táskáját és kilopta belőle 2000 dinárt (nl 4). Az és elől hiányzik a tagmondatathárt jelölő vessző.

A történetek után ismét mindannyian kocsiba ültek és áldozatukat hajnali négy óra körül elvitték a despotovói buszállomásra és ott kitették (nl. 4). Mindkét és kötőszó tagmondatatháron áll, eléjük vesszőt kellett volna tenni.

... mi a víkendház és mi az igazi lakóház ... (nl 5). Az és itt is tagmondatatháron áll, s ezt jelezni kellett volna eléje tett vesszővel.

... véleményezi a dokumentumot és állásfoglalásait a Köztársaságok és Tartományok Tanácsa elé terjeszti (nl 5). Itt meg az első és elé kellett volna vesszőt tenni, ugyanis a mondat két tárgya különböző tagmondatokba tartozik.

Fél tizenegy körül értem haza tegnap és a ház előtt üvegcsereppel volt borítva az út. Beléptem az udvarba és volt mit látnom (nl 6). Mindkét mondatban az és kötőszó elől hiányzik a vessző.

Még az olyan egészen világos szerkezetű mondatokból is elmaradt a vessző, melyekben az és mindkét oldalán jelen van az állítmány meg az alany is: Közben a házigazdánk rendezi a gondolatait és a szomszédasszony veszi át a szót (nl 6.)

Persze, fordított eset is van: az és elé nem kellett volna vesszőt tenni (sem más írásjelet), mert nem tagmondatokat köt össze, hanem azonos mondatrészeket: Az immár második napja sztrájkoló londoni, liverpooli, és southamptoni dokkmunkások szerdán azzal fenyegetőztek, hogy ... (nl 16).

Nem idézek többet, de talán a hiba gyakoriságának számbeli jelzése magában is eléggé fölhívja a figyelmet erre a fogyatékoságra. Igen elterjedt hibáról van szó; eredete visszanyúlik az 1954 előtti írásszabályig.

5.5. Ezek után áttérhetünk a másik leggyakoribb íráshibára: a pontosvessző hiányára, illetve fölcserélésére. Minél differenciáltabb írásigénnyel ír valaki, annál jobban igényli az írásjelek differenciálódását is, így a pontosvessző használatát a vesszőé mellett. Ezzel árnyalni tudjuk a tagmondatok közötti (vagy kisebb mondatelemek közötti) viszonyok szoroságát, illetve lazaságát. Számos esetben a mondat érthetősége megbomlik, vagy kétértelművé válik a szöveg, hogyha a pontosvesszőt vesszővel (vagy esetleg más írásjellel) helyettesítjük.

Három esetet jegyeztem föl a pontosvessző helyes használatára, és tizenhatot téves fölcserélésére.

A következő mondatban megfelelő helyen áll a pontosvessző. Ilyenkor,

amikor javában tart az aratás, faluhelyen nehezen talál emberére az újságíró; úgy értem, olyasvalakire, aki nyugodtan üldögél vele, meg persze mesél neki egy-két órán át (nl 6).

Problémát jelent a munkanélküliség; a város területén mintegy 11 000 munkanélkülit tartanak nyilván, s különösen a nők és a fiatal szakemberek maradnak állás nélkül (nl 9). Helyén van a pontosvessző és a vessző; és helyes, hogy itt az és előtt nincs írásjel, ugyanis nem tagmondathatáron áll.

Az alábbi mondat öt tagmondatból áll; az első kettő között alárendelő viszony van, az utolsó három között szintén, a két fő egység között pedig mellérendelő (2 + 3). Ilyenkor az írásjelek úgy tükrözik jól a mondat (s a mondanivaló) szerkezeti tagolódását, ha a lazább (mellérendelő) viszonyt más írásjellel: pontosvesszővel jelöljük. Ezt csak akkor tehetjük meg, ha a mellérendelő viszony első szinten áll, nem pedig mellékmondatok közötti mellérendelésről van szó.

Az elnökség támogatta az SZVT törekvéseit, hogy a kitűzött feladatokat minél következetesebben, jobban és hatékonyabban teljesítsük, utalt arra, hogy október végén el kell készíteni minden olyan jogszabályt és intézkedést, amellyel a stabilizációs programmal összhangban meghatározhatjuk a jövő évi gazdálkodás feltételeit (nl 1). Ez a mondat így nehézkes, homályos, de áttekinthetőbbé válik, ha a teljesítsük után vessző helyett pontosvesszőt teszünk.

... mi hiányzik a boltból? — Jelenleg a kávé, egy ideje pedig műszaki áru sem igen érkezett, úgy vélem, sokan várták az áremelést (nl 6). Az úgy vélem elé kellett volna vessző helyett pontosvesszőt tenni, mert ott kezdődik a mondat második logikus egysége.

A megfelelő írásjel (a pontosvessző) még olyankor is elmarad, azaz vessző áll a helyén, amikor a tagmondatok kurták, s könnyen szemlélhető a rangviszonyuk: mellékmondat és főmondata; újabb mellékmondat és főmondata. Pl. *Amelyiknek van pénze, fejlődik, amelyiknek nincs, vár* (nl 6). Csak úgy érthető helyesen a szöveg, ha a két fő egység határán nem ugyanaz az írásjel áll, mint az egyes fő egységek belső elemeinek határán. Helyesen: *Amelyiknek van pénze, fejlődik; amelyiknek nincs, vár*.

A két egység határát (lehet a mondatban több ilyen nagyobb egység is, lazább kapcsolat) akkor is külön jellel kell föltüntetnünk, amikor az egyik csak egy tagmondatból áll: *Annak is gondolnia kell a gazdaságosságra, s ami elvégezhető egy felszereléssel, nem kell oda kettő* (nl 6.). Az s elé tehát pontosvessző kellett volna.

Nézzünk meg egy olyan szöveget, melyben az egyhangú írásjelezés miatt tipikusan elmosódott a mondat szerkezete! *Ilija Radaković már 20 éve dolgozik a kombinát karbantartó szolgálatában, most arra ügyel fel, hogy ne legyen meghibásodás a gépeken, ha pedig megtörténik, akkor azonnal megjavítja* (nl 7.) Láthatjuk (vagy érezzük), hogy a most-tal új

mondat kezdődik, tehát eléje pontot kellett volna tenni. A *ha pedig* elé viszont pontosvesszőt, mivel az ezzel kezdődő tagmondat nem az előzőnek a mellékmondata, hanem a rákövetkezőnek. Az öt tagmondat tehát ilyen viszonyt tükröz: A, A, B; B, A.

A többszörösen összetett mondat szerkezeti nehézségének megszüntetésére tipikusan alkalmas lehet a jól elhelyezett pontosvessző. Ennek a hiányát érezzük az alábbi mondatban is: *A lakásokat azonban többnyire nem a legjobb munkások kapták, hanem azok, akiknek a legalacsonyabb volt a személyi jövedelmük, a nagyobb lakásokat pedig azoknak ítélték oda, akiknek több családtagjuk volt* (nl 8). Ugyanez a mondat könnyedé válik, szerkezete áttekinthetővé, ha az első logikus egység határán (a *jövedelmük* után) a vessző helyére pontosvesszőt teszünk.

A tagmondatok tömbösödése létrejöhet akkor is, ha a többszörösen összetett mondatban egyetlen mellékmondat sincsen. Ilyenkor is jelölnünk kell a tömbök (logikus egységek) határát, hogy látszon is a mondat szerkezeti egyensúlya. Az alábbi mondatban nemcsak a pontosvessző hiányzik a kritikus tagmondatathatárról, hanem ott más írásjel sincsen: *A gombaként elszaporodó árusok nem fizetnek piaci helypénzt a konkurrencia köztük nem nagy, hiszen általában csak 3-4 árus van egy helyen, így az üzlet szépen virágzik* (nl 9). A *helypénzt* után kellett volna pontosvesszőt tenni.

Pontosvessző jól szerepelhet két tagmondatból álló összetett mondatban is, főleg, ha a tagmondaton belül is van írásjel: *Bogyója középnagy, vékony héjú, húsa puha, lédús* (hm 10). A *héjú* után célszerű lett volna pontosvesszővel jelölni a tagmondatathatárt.

5.6. Kettőspontra általában ritkábban van szükségünk; részben ezzel magyarázható, hogy ezzel kapcsolatban kevesebb hibát tapasztaltam, részben meg azzal, hogy a kettőspont helyét többnyire könnyebben fölismerjük. Az átnézett számban mindössze hét esetben állt más írásjel a kettőspont helyén.

... *szervezetten fosztogatták a Trepča kombinátot, nagymennyiségű ezüstöt loptak, s aztán eladták* (nl 4). A magyarázó tagmondatot ilyenkor célszerűbb kettősponttal bevezetni, mivel még egy mellérendelt tagmondat követi. A *kombinátot* után tehát vessző helyett kettőspont kellett volna.

Még világosabban látszik ennek a szükségessége a következő mondatban: *A lány ijedtében jó ötlettel rukkolt ki, azt mondta, nem lehet, mert...* (nl 4). A *rukkolt ki* után kellett volna kettőspontot tenni vessző helyett.

Nemcsak a magyarázó tagmondatot vezethetjük be kettősponttal, hanem néha a mellékmondatot is, pl. olyankor, amikor többszörös alárendelésű mellékmondatsor következik, és tömörítés végett az első *hogy* kötőszót elhagyjuk: *Rado ROTER (Szlovénia) a hitel- és pénzügyi problémájával foglalkozva rámutatott, gondba ejtő, hogy az elsődleges*

pénzkibocsátás 70 százaléka felhasználásába... nincs betekintés (nl 5). A kettőspont helye a *rámutatott* után lett volna.

Némely esetben a kettőspont fölcserélése vesszővel egyenesen meghamisítja a mondat értelmét: *Eltűnt három gépkocsi, egy 1300-as és egy 750-es Zastava* (nl 6). Formailag a) mondat így azt jelzi, hogy összesen öt gépkocsi tűnt el, azaz hogy a *gépkocsi* után nem értelmező következik, hanem a fölsorolás folytatódik. A *gépkocsi* után a vessző helyett kettőspontot kellett volna tenni.

Az értelmezői mellékmondat bevezetésére mondat végén néha igen alkalmas a kettőspont: *És azt hiszem, hogy éppen az öngazgatás nevében kell föltennünk a kérdést, miért tettük ilyen drágává az öngazgatást* (nl 6). A kettőspont helye tehát a *kérdést* után lenne, s ha már itt egyébként is el van hagyva a *hogy* kötőszó, a mondatot zárhatjuk kérdőjellel.

A következő mondat mindössze két tagmondatból áll, de a második elé a vessző helyett kettőspontot kellett volna tenni: csak az felelhet meg. *A Zombori Mezőgazdasági Kombinát 106 hektáros parcelláján... 28-an szorgokodtak, a termés betakarítását végezték* (nl 7).

5.7. Röviden az idézőjel használatáról is szólni kellene. Ezzel kapcsolatban az átnézett számban csupán négy hibát találtam, de ezek a gyakorlatban eléggé elterjedt réves szokást képviselnek.

... megsemmisített egy „*nagyobb úszó objektumot*” a *Perzsa-öböl északeleti vízében* (nl 2). A tárgy ragja ebben az esetben nem tartozik az idézetbe, ezért így kellett volna idézni: „*nagyobb úszó objektum*”-ot.

A *zeolitok 20 éve ismert alumíniumszilikátok, nevük „fortyogó követ” jelent* (hm 4). Minthogy nem „fortyogó követ”-ről van szó, így kellett volna fogalmazni és írni: *nevük jelentése „fortyogó kő”*.

Ha csak hangzónyúlás van a szótő végén (a toldalék miatt), ott megszakíthatjuk a szót az idézőjellel. Pl. *a sertések naponta 1 óra „munkára” kényszerülnek* (hm 6). Helyesen: *1 óra „munká”-ra*. Természetesen, ha a toldalék is az idézetbe tartozik, akkor az idézőjellel ezt is kifejezzük; éppen azért kell a fönti eseteket ettől megkülönböztetni.

Végül a lapból szerbhorvát szöveget idézek: *Srednja škola privrednih i tehničkih struka Veljko Vlahović* (nl 14). Akkor lesz világos az intézménynév írásmódja, ha — a szerbhorvát helyesírásnak megfelelően — az egyedítő elemet idézőjelbe tesszük: *Srednja škola privrednih i tehničkih struka „Veljko Vlahović”*. Ha ezt magyarra fordítva írjuk le, természetesen nem kell az idézőjel.

5.8. A beékelés módjának kérdésével közvetve már eddig is találkoztunk, de más eseteit is megnézhetjük.

Az ankarai tárgyalások után (miután Bülent Ecevit ellenzéki vezetővel is találkoztott), Manach kijelentette, hogy... (nl 3). Mivel a zárójelpár a beékelés végét is jelzi, a zárójel után tett vesszőre nincsen szükség, sőt zavarólag hat.

Elgondolkodtatóbb és markánsabb a következő eset: *A biztonsági szolgálat eddig 14 járművet is lefoglalt, ezekkel szállították az ezüstöt, nyolc autóban speciálisan elkészített rejtekhelyet találtak* (nl 4). Ebben az esetben durva hiba volt zárójelpár vagy gondolatjelek helyett két vessző közé tenni a beékelést, melynek tartalma előidejű, és szervesen eleme ennek a mondatnak. Így az érthető a mondatból, hogy a biztonsági szolgálat tagjai azért foglalták le a járműveket, hogy majd azokon szállíthassák az ezüstöt. A beékelés zárójelbe való, és eléje nem kell vesszőt tenni, utána azonban igen, mert új tagmondat következik.

Volt eset, amikor a beékelés elejét semmilyen írásjel nem jelezte: ... *és kompromisszumokkal igyekezett amennyire csak lehet, védelmezni a nagybirtokosok érdekeit* (nl 12). Az *igyekezett* után vesszőt kellett volna tenni, mert a beékelés miatt itt megszakadt a főmondat.

5.9. A gondolatjel használatával kapcsolatosan három hibát vettem észre, de találtam igen jó ellenpéldákat is: olyan eseteket, melyekben megfelelőbb módon szerepel a gondolatjel.

A Szovjetunió elvben beleegyezett, hogy fegyvert adjon el Kuvaitnak — jelentette ki az Al Kabas című napilapnak Szalem al Szabah (nl 3). Az ilyen nem szó szerinti idézetek után célszerű gondolatjellel kapcsolni az idéző mondatot. Ha ez utóbbit közbeiktatjuk, akkor utána is teszünk gondolatjelet.

Hasonló, de még közvettebb az idézés módja a következő mondatban. Ez is jól van megoldva a lapban. *Libanon elhatározta, hogy hamarosan felújítja Iránnal diplomáciai kapcsolatát, amely tavaly november 23-án szakadt meg — közölték bejrúti kormánykörök* (nl 3).

Az egyszerű mondat végére került értelmezőt azonban szerényebb és megfelelőbb lett volna csak vesszővel elválasztani gondolatjel helyett: *Libanon nemzeti egységkormányára tegnap első ízben tartott ülést hagyományos helyén — a Baabda nevű elnöki palotában* (nl 3).

Az alábbi példában már kétféle értelmezéjelölés lehetséges, éppen csak az nem jó, ahogyan írva van: *Paradicsom, zöldpaprika, őszibarack, tojás, virág egyszóval minden gyümölcs- és zöldségféle beszerezhető náluk* (nl 9). Egyik helyesbítés az lehetne, hogy a *virág* után vesszőt teszünk; a másik pedig az, hogy az értelmezős szerkezetet (*egyszóval minden gyümölcs- és zöldségféle*) gondolatjelek közé tesszük. (Az már tartalmi kérdés, hogy a *virág*ot tekinthetjük-e zöldségfélének, s a *tojást* gyümölcsfélének, vagy fordítva.)

Ezzel végére is értünk a *Magyar Szó*-elemzés helyesírási részének. Azt hiszem, érthető, hogy helyszűke miatt nem mutathattam be minden hibát. Nem mennyiségi teljességre törekedtem, hanem az esetek típusainak minél gazdagabb szemléltetésére.

(A tanulmány befejező részét következő számunkban közöljük.)